

Madzsar József: A jövő nemzedék védelme és a háború*



Most, amikor már azt reméljük, hogy túl vagyunk a háborúnak legalábbis nagyobbik felén, nem lesz időszerűtlen, ha igyekszünk megismerni a háború utáni idők problémáit és amint ma minden erőnk a háborúban koncentráldik, úgy már most előre leköt minden rendelkezésre álló erőt arra, hogy rögtön a háború befejezte után, de ha lehet, már ma foglalkozzunk, apró és mellékes szempontok figyelmen kívül hagyásával, a legfontosabb, legégetőbb kérdések megoldásának útjaival. A fölmerülő kérdések közül kimagaslik mindenre kiható jelentőségével a jövő nemzedék problémája; a kérdések kérdése az emberkérdés, mert világos, hogy a háború okozta minden kár pótlása és a győzelemhozta lehetőségeknek minden kiaknázása attól függ, lesz-e elég ember és különösen lesz-e elég olyan ember, aki ezt a megsokasodott munkát el tudja végezni? A jövőbe vetett pillantásunk előtt az a fenyegető kép lebeg, hogy ha a vérveszteséget nem tudjuk hamarosan kiheverni, a versenyben fölénk kerekednek azok a fajok, azok a nemzetek, amelyek szemléltői tudtak maradni ennek a nagy pusztulásnak.

Az emberanyag mennyiségben csökkenésének és minőségben leromlásának hatását a jövő nemzedék, a mi gyermekeink nemzedéke fogja majd a legerősebben megérezni, s ezért kell már ma kutatni azokat a teendőket, amelyeket elő kell készítenünk, ki kell dolgoznunk, hogy a háború befejeztével csak a programot kelljen végrehajtani.

*

A jövő nemzedék érdekében legelső sorban arra kell törekednünk, hogy maga ez a jövő nemzedék mennyiségben ne

* A szerző elmondta a Társadalomtudományi Társaság nov. 27-iki ülésén.

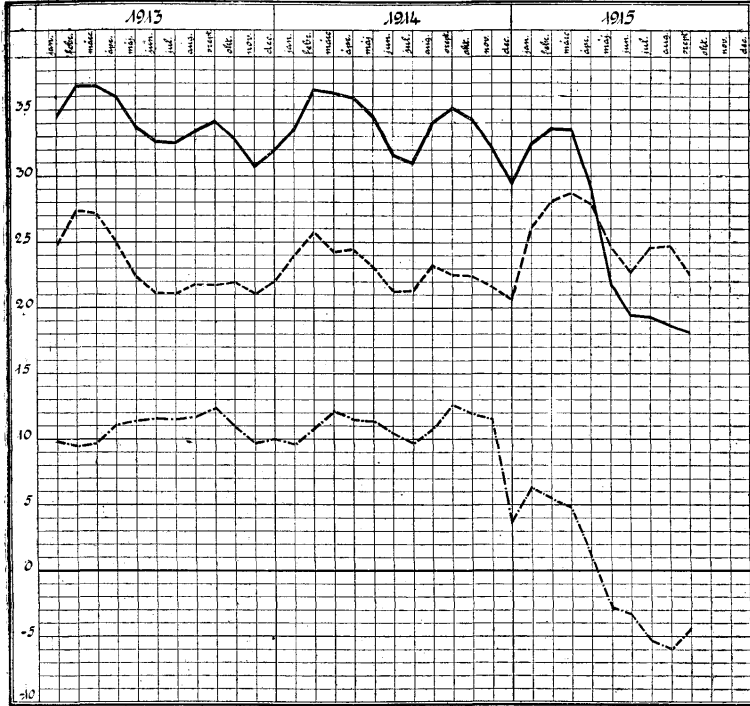
maradjon mögötte annak a számnak, amelyet békés időben normális fejlődés mellett ért volna el és ami legalább ugyanilyen fontos: minőségben se maradjon alatta. De hogy a népesedési politikának milyen eszközeivel érhetjük el legbiztosabban ezt a célt, azt csak akkor fogjuk világosan látni, ha részletesen tagoljuk, miből és hogyan tevődik össze a háború embervesztesége.

Az emberveszteség a háborúban ugyanis három különböző forrásból származik, még pedig a tulajdonképeni hadiveszteségből, amelyet az elesettek és a háború folytán betegségben elhaltak száma ad meg, továbbá a otthonmaradtak halálzásának emelkedéséből és végül a születések számának természetszerű csökkenéséből.

Ha csak a számokat vennők tekintetbe, azt mondhatnám, hogy e három közül az első, a hadiveszteség a legkevésbé fontos, mert számszerint ez a legkisebb; csak hogy a véres veszteségnek súlyát nem a szám, hanem az adja meg, hogy a háborúban éppen a testi-leg és szellemileg legjobbak pusztulnak el. Maga a hadiveszteség az eddigi háborúk tapasztalatai szerint minden újabb háborúban az előbbiekhöz képest csökkent úgy, hogy a német-francia és orosz-japán háborúban a hadrakelt seregeknek csak kb. 3%-át tette ki. Az 1870-71-iki német-francia háborúban német részről bevonult másfél millió ember és ebből a háború alatt fegyver valamint betegség által elpusztult 43.000. Ez Németország akkori népességének 1/100-e. Az orosz-japán háborúban, amely jóval tovább tartott mint az előbbi, japán részről elveszett 75.000 ember vagyis Japán ötven milliónyi lakosságának egy és fél ezreléke. Természetes, hogy ma még távolról sem tudjuk megbecsülni, hogy a most folyó háborúban mekkora lesz a veszteség. Nem valószínű azonban, hogy arányaiban sokkal nagyobb volna, mint aminő volt az utolsó háborúban, mert amennyit fejlődött a fegyvertechnika, annyival tökéletesebbek a védekezés eszközei is; különösen pedig a fertőző betegségek ellen való védekezés emelkedett azóta a tökéletesség magas fokára és a sebészeti tudomány is sokkal több ember életét menti meg, mint fél századdal ezelőtt. A veszteség növeléséhez viszont hozzá fog járulni a hadbavonultak aránylag nagyobb száma, valamint a háború hosszú tartama. Ha tehát fölteszük, hogy a veszteség kétszerese lesz a legutóbbi háború veszteségének, vagyis a lakosság számához viszonyítva 3—4%, akkor ez a szám Magyarország 21,000.000 lakosára számítva 60—80.000 ember, szóval a veszteség valószínűleg a 100.000-en alul fog maradni.

A hadbavonultak számát természetesen nem ismerjük és így nagyon sok föltevással kellene dolgoznunk, ha abból akarnók a száza-

lékot számítani. Egyes adatok azonban mégis arra látszanak mutatni, hogy ez a háború, ceteris paribus, nem lesz véresebb, mint voltak a legutóbbi háborúk. Az angolok ugyanis 15 hónap veszteségét nem egészen 110.000 emberben mutatják ki, pedig ők már csak az önkéntes jelentkezés érdekében sem fognak a valóságnál alacsonyabb számokat adni s egészen bizonyosan több embert tudtak eddig hadba állítani, mint a hozzájuk képest kicsiny Magyarország. Németország



1913 1914 1915
 Születés ——— Halálozás - - - - Szaporodás - · - · -

33 sportegyletének hadbavonult tagjai közül 15 hónap alatt 5% pusztult el.* Ezt a százalékot átlagban természetesen jelentékenyen le kell szállítani, mert a sportegyletek fiatal, egészséges tagjai kétségtelenül valamennyien a harcponalban vannak és így ez a kategória az átlagnál sokkal veszélyeztetettebb.

Ezzel szemben mindjárt a 100.000-en fölül eső számokat kapunk, ha megnézzük azokat a statisztikai adatokat, amelyek az itthonmaradtak halálozásának emelkedő arányairól szólnak.

* Sport im Bild, 1915 november.

Halálozások száma Magyarországon

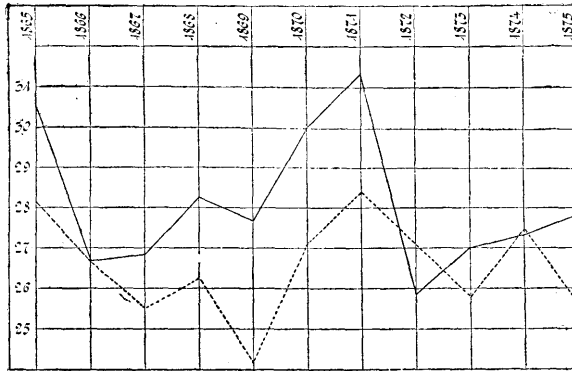
	1914	1915
Január	38.051	41.879
Február	37.004	40.831
Március	38.495	46.145
Április	37.528	43.259
Május	36.680	39.512
Június	32.619	35.128
Július	33.846	39.485
Augusztus	36.905	39.616
Szeptember	34.642	34.849
Október	35.590	—
November	33.215	—
December	40.875	—

Ebből az összeállításból láthatjuk, hogy míg a múlt év első kilenc hónapjában 325.770 ember halt meg Magyarországon, addig ez év hasonló időszakában 360.704, vagyis kerek 35.000 emberrel több. (Ebben az elesettek stb. természetesen nem foglaltatnak.) Két esztendei háború alatt tehát a többlet túl lesz a százezren.

A halálozás emelkedésében különösen fontos szerepet játszik a csecsemőhalandóság emelkedése, ami a háború következtében beállott rosszabb gazdasági viszonyok szomorú következménye. Erre vonatkozólag ma még a jelen háború tapasztalatai alapján pozitív adatokat nem mondhatunk. A statisztikai számítások módszere ugyanis az, hogy a 0—1 éves halottakat hozzuk viszonylatba az ugyanazon periódusban születettekkel. Ha tehát például az ez évi szeptember havi csecsemőhalálozást vetjük össze a szeptember havi születésekkel, akkor természetesen a valósnál sokkal nagyobb, óriási csecsemőhalálozási százalékot kapunk, mert hiszen a születések száma jelentékenyen csökkent, a halottak között azonban vannak egy esztendővel ezelőtt születettek is, akik még a bő születés korszakában jöttek a világra. A csecsemőhalálozás emelkedésének statisztikáját tehát csak hosszabb idő múlva, midőn vagy adekvát mennyiségeket hozhatunk arányba (1916 májusától kezdve), vagy pedig a háború befejezte után lehet megcsinálni, ha a számokat megfelelő korrekciónak vetjük alá.* De így is biztosan számíthatunk arra, hogy a csecsemőhalandóság a háború alatt jelentékenyen emelkedik, amint az a német-francia háború idejére kétségtelenül kimutatható.

* Prinzing: *Handbuch der medizinischen Statistik*. Jena: Fischer 1906. 279. 1.

Ez a táblázat azt mutatja, hogy Poroszországban, ha minden statisztikai hibát ki is küszöbölünk, a csecsemőhalálozás mégis emelkedést mutat. Ugyancsak emelkedést mutat a csecsemőhalálozás



Csecsemőhalálozás 100 születésre 1865-1875

— Badenben
 - - - - - Poroszországban

Badenben is. Bízvást mondhatni tehát, hogy a halálozások már eddig is tapasztalt emelkedő arányszámának egy része a csecsemőhalálozás rovására írható, pedig a jövő nemzedék szempontjából éppen ez a legveszedelmesebb.

A háborús veszteségnek legfőbb része azonban a harmadik: a születések számának csökkenése.

Születések száma Magyarországon (élveszületések)

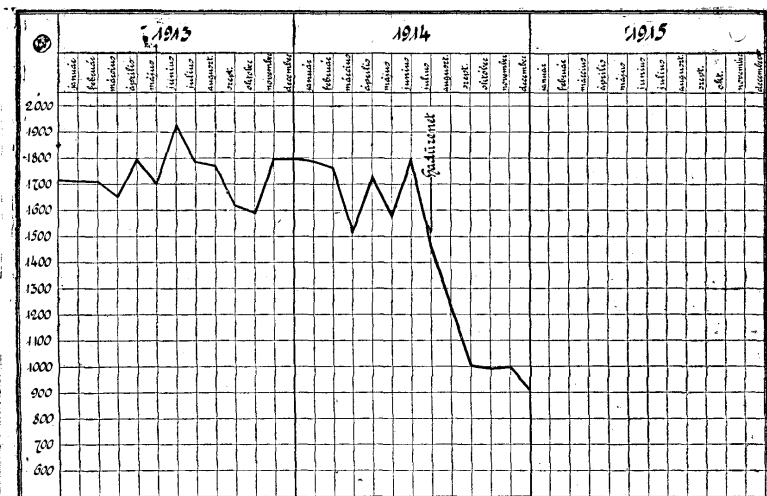
	1914	1915
Január	53.289	52.020
Február	52.524	48.753
Március	57.813	53.882
Április	55.307	45.135
Május	54.853	34.966
Június	48.609	30.052
Július	49.246	30.957
Augusztus	54.027	30.028
Szeptember	53.996	28.036
Október	54.491	25.589
November	49.404	—
December	46.853	—

1915 május hava óta, amikor a mozgósítástól számított első 9 hónap letelt, a születések száma havonta átlag 20—25.000-rel kevesebb, mint békés időben. Természetesen ugyanígy volt az eddigi háborúkban is és most legföljebb még nagyobb arányú azért, mert

a hadbavonultak között ma kétségtelenül több a családapa. A születések száma ezentúl még erősebb csökkenést fog mutatni, a magasabb korosztályok behívása következtében.

Érdekes fölvilágosítást kapunk, ha nem a születések, hanem a fogamzások számát vesszük vizsgálat alá, vagyis a születéseket 9 hónappal visszaszámítjuk.

Ismeretes, hogy normális években a fogamzásoknak két maximuma van. Az egyik, a fő maximum, tavaszra, május—június hónapokra esik, a másik, a kisebb, decemberre. Az előbbit tekinthetjük a természetes maximumnak, mert ez minden népnél egyaránt így



A fogamzások napi átlaga Magyarországon egyes hónapokban

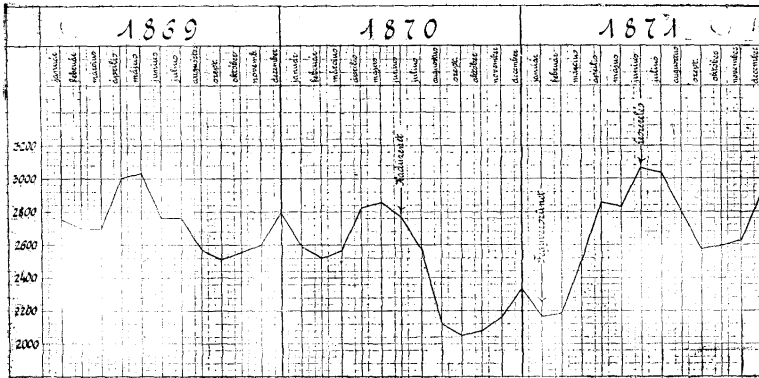
mutatkozik, a második azonban inkább a karácsonyi ünnep következménye, mert pl. Japánban hiányzik. Természetes, hogy a bevonulás pillanatától kezdve a fogamzások száma rohamos csökkenést mutat. De föltűnő, hogy a fogamzások számában milyen élesen kifejeződik a háború előtti izgatott kedélyhangulatnak hatása is, mert sem a német-francia háborúban, sem a most folyó háborúban a hadüzenet előtti tavaszi fogamzások száma nem éri el a békés időknek hasonló időpontban elért magasságát.

A német-francia háborúból azt is látjuk, hogy a fogamzásoknak a háború utáni emelkedésében is nagy szerepe van a lelki motívumoknak, annak az örömmek, amelyet a biztos béke kilátásai az itthonmaradtakban keltenek. Ugyanis a fegyverszünet percétől kezdve, bár a harctérről még egyetlen katona sem jött vissza, a fogamzások száma

rohamos emelkedést mutat és csaknem eléri a békés esztendők rendes tavaszi maximumát. A leszerelés csak júliusban következett be és ebben az évben egy kivételes második maximumot látunk júliusban.*

Ha már most ismét azt tételezzük föl, hogy a háború két évig tart, tehát két évig hiányozni fog a havi 20—25.000 szülés, akkor az ezen a réven előálló veszteséget legalább 5 — 600.000-re tehetjük.

Ezekből természetesen bizonyos százalék békés időben is elpusztul, mielőtt a keresetképes kort eléri, de ha ezt le is számítjuk, de viszont hozzáadjuk a háborúban elesetteket és a halálozás emelkedését is még sem lesz túlzás, ha azt mondjuk, hogy a következő nemzedékből legalább 600.000 munkaképes korban lévő ember



A fegamrások napi átlaga Poroszországban egyes hónapok alatt

fog hiányozni és ez a szám 21,000.000 lakossal bíró országban oly óriási, oly képzelhetetlenül nagy, hogy ehhez a kárhoz képest elenyészik és semmivé törpül minden elmaradt haszon és minden anyagi kár, amit a háború okoz. És eltörpül annyival is inkább, mert mindezeknek a károknak helyrehozatalára alapvető föltétel az, hogy legyen, aki helyrehozza ezeket a károkat. Ha sikerül a természet regeneráló erejével, céltudatos népesedési politikával ezt a hiányt pótolni, akkor evvel egyúttal pótolunk minden kárt, amit a háború eddig okozott és ezentúl még okozni fog.

*

A veszteség természetes pótlása az 1870—71-iki német-francia háború után, amikor még alig lehetett szó céltudatos népesedési politikáról, a következő képet mutatja:

Míg Németországban a háború előtti években a természetes szaporodás arányszáma, vagyis a születések számának a halálesetekhez

* Schwiening: *Krieg und Frieden*. Jena: Fischer 1904. 21.1.

viszonyított többlete 1000 lélekre átlag 10,5-et tett ki, a háborús esztendőben ez a többlet 5,0-re csökkent. A háború utáni négy évnek átlaga azonban 120/00, vagyis e háborús éveknek szaporodási csökkenését kompenzálta a háború után következő négy esztendőnek a normális évekhez viszonyítottan fokozott szaporodása. Tehát az erős vitalitású német faj négy év alatt teljesen pótolta a háborús veszteséget.

Franciaország azonban már sokkal szomorúbb képet mutat. Ott ugyanis a háború előtt a természetes szaporodási arányszám csak 2,6 % volt. Ez leszállott 1870-ben — 2,8-re és 1871-ben — 12,2-re, vagyis



Születések arányszáma 1000 lakosra Franciaországban városban és falun.

1867-1909

Város — Falu

a népesség száma jelentékenyen csökkent. A háború után következő évek szaporodási arányszáma pedig alig emelkedik fölül a háború előttiéken úgy, hogy Franciaország négy év alatt a háborús veszteségnek legföljebb negyedrészt tudta pótolni és csak 25 év múlva érte el újra azt a lakosságszámot (38,400.000), amennyije már a háború előtt volt.

Ebből a két példából láthatjuk, hogy ha a háborús ember-vesztés mikénti pótlásáról akarunk beszélni, mindenekelőtt ismerni kell a népesedés alapvető törvényszerűségeit, legalább főbb vonalakban látni azt, hogyan fejlődnek ezek az arányszámok az utolsó félszázadban, hogy ezekből levonhassuk azután következtetéseinket a teendőkre nézve.

A népesedés törvényszerűségei között legfeltűnőbb és azt mondhatjuk, egész Európára egyaránt érvényes szabály az, hogy a születések arányszáma állandóan csökken. Ez a csökkenés, mint az előző grafikonból világosan látszik, legerősebb a városokban és sokkal lassabb menetű a falvakban.

Születési arányszám (1000 lakosra)

	Budapesten	Magyarországon	
1874-75	43,3	—	—
1876-80	38,8	1876	46,3
1881-85	35,2	—	—
1886-90	35,0	1881-90	44,1
1891-95	35,6	—	—
1896-1900	33,7	1891-1900	40,4
1901-05	29,3	1901-05	3,70
1906-10	26,1	1906-10	36,3

Ugyanezt a tünetet látjuk, ha Budapestet vetjük össze Magyarország többi részével, vagy a nagyobb városokat a faluval.

A Magyar birodalomban 1913-ban esett 1000 lélekre

		házasságkötés	élveszületés	halálozás	szaporodás
Magyarbirodalom		9,1	34,5	23,5	11,0
ebből	tv hat. joggal fölr. városok	9,0	28,0	21,8	6,2
	vármegyék	9,	35,	23,	11,6

És ez természetes is, mert hiszen itt a kultúra egyik jelenségével állunk szemben. Az átmenetet látjuk a szaporodás primitív típusáról, az ismeretek terjedése és a fogamzást gátló technika haladása következtében beállott racionális típusra. A szaporodás ugyanis még a múlt század első felében, sőt második felének kezdetén is gyakorlatilag ment volt minden meggondolástól, minden racionális ellenőrzéstől, vagyis egyszerűen annyi gyermek született, amennyit az *Isten adott*. Egyetlen korlátozás az aránylag hosszú szoptatási idő volt, amely alatt fogamzás rendszerint nem történik. A fogamzás meggátlásának módszerei egyrészt technikailag voltak nagyon tökéletlenek, másrészt kellemetlenek és ízlést sértők, vagy az egészségre veszedelmesek, úgy, hogy ezeknek hatása aránylag számításba sem jön.*

A népesség szaporodásának típusa tehát: sok születés és nagy halálozás. Ilyen típust látunk még ma is például Európai Oroszország Kaluga kormányzóságában, ahol 1000 lakosra esik 54 születés és 42 halálozás, tehát a természetes szaporodás 12°/oo.** A csecsemőhalálozás

* Grotjahn: *Geburtenrückgang und Geburtenregelung im Lichte der individuellen Hygiene*. Berlin 1914.

** Grotjahn: *Sociale Pathologie*. 2. Aufl. Berlin: Hirschwald 1915.506.1.

40%! Svédország ellenben 25,6 szülés és 14,6 halálozás mellett, 11‰ szaporodást ér el, vagyis óriási értéket takarít meg és szaporodása mégis magas. Magyarország is nagyon kevésbé gazdaságosan szaporodik, amikor 36 születésre és 25 halálesetre van szüksége, hogy 11‰ szaporodást mutasson fel.

Mióta azonban a technika és az ismeretek fejlődésével a szaporodás mesterséges csökkentése annyira elterjedt jelenséggé vált, hogy az a szaporodás számának csökkenésében élesen megnyilvánul, azt mondhatjuk, hogy általában nem annyi gyermek születik, mint amennyi születhetik, hanem annyi, amennyit a család racionális megfontolások alapján célszerűnek talál. Ennek következménye, hogy a születési arányszám leszállt.

Születési arányszám (1000 lakosra)

	Svéd-ország	Anglia	Német-ország	Francia-ország	Ausztria	Magyar-ország	Szerbia	Orosz-ország
1871—1880	30·5	35·4	39·1	25·4	39·0	—	40·5	—
1881—1890	29·1	32·5	36·8	23·9	37·9	44·0	45·0	—
1891—1900	27·1	29·9	36·1	22·2	37·3	40·6	41·7	49·2
1901—1905	26·1	28·1	34·3	21·2	35·6	37·2	38·7	48·1
1906—1908	25·6	26·6	32·5	20·2	34·1	36·1	39·4	—

Hogy azonban a népesség szaporodása mindazonáltal nem állt meg, hanem még ma is van születési fölösleg, annak magyarázata abban keresendő, hogy viszont a halálozások száma jelentékenyen

Halálozási arányszám (1000 lakosra)

	Svéd-ország	Anglia	Német-ország	Francia-ország	Ausztria	Magyar-ország	Szerbia	Orosz-ország
1871—1880	18·3	21·4	27·2	23·7	31·5	—	34·3	35·7
1881—1890	16·9	19·1	25·1	22·1	29·5	32·5	25·2	34·7
1891—1900	16·4	18·2	22·2	21·5	26·7	29·9	27·0	35·9
1901—1905	15·5	16·0	19·9	19·6	24·2	26·2	22·5	30·7
1906—1908	14·6	15·0	18·1	19·7	22·5	24·9	23·5	—

csökkent, az életkor emelkedett és ez a javulás ellensúlyozta a születések számának csökkenését, úgy, hogy a szaporodás arányszáma állandóan egy magasságban maradhatott, sőt egyes országokban emelkedett.

Természetes szaporodás (1000 lakosra)

	Svéd- ország	Anglia	Német- ország	Francia- ország	Ausztria	Magyar- ország	Szerbia	Orosz- ország
1871—1880	12·2	14·1	11·9	1·7	7·5	2·3	6·3	13·6
1881—1890	12·1	13·3	11·7	1·8	8·4	11·1	19·6	14·0
1890—1900	10·8	11·7	13·9	0·6	10·6	10·7	14·8	13·6
1901—1908	10·8	11·9	14·4	1·2	11·5	11·1	1·2	—

Ez az úgynevezett racionális szaporodási módszer azonban csak annyiból nevezhető racionálisnak, amennyiben a gyermekek számát a meggondolástól teszi függővé. De irracionális annyiban, hogy ez a meggondolás nem a faj érdekéből, hanem a családnak, az egyénnek pillanatnyi érdekeiből indul ki, amelyek mai társadalmi berendezésünk mellett gyakran homlokegyenest ellenkeznek a faj érdekeivel. Ha eltekintünk attól, hogy a gyermekek számát sok esetben egyszerűen kényelemszeretet és más alacsonyrendű motívumok határozzák meg, az esetek többségében a döntő szerepet a családfőnek magángazdasági meggondolásai játsszák.

A gyermekek számát az határozza meg, hogy vajjon hányról gondolja az apa, hogy kellőképpen fölnevelheti. Ez a meggondolás természetesen különösen erős a városi lakosságnál, míg ellenben falun, ahol a gyermek már aránylag korai életéveiben dolgozik és így a család számára hasznot hajt, értéket képvisel, ezek a meggondolások kevesebb hatással szerepelnek. Ezek eredményeképpen látjuk, hogy nagy általánosságban a vidék szaporodása erősebb, mint a városé. Természetes, hogy ez alól is vannak kivételek, amelyeket azonban szintén gazdasági szempontok magyaráznak. Gondoljunk csak a dél-vidéki egykére. Kétségtelen, hogy jövőben a szaporodás vidéken is mind erősebben fog a racionális típus felé közeledni.

Tulajdonképpen gazdasági szempontokból nagy mértékben kívánatos volna, hogy a racionális szaporodás mennél inkább elfoglalná a primitív szaporodási típus helyét. Mert hiszen gazdasági szempontból nem mindegy, hogy vajjon 35 újszülött közül 25 hal-e meg, hogy 10-zel szaporodjunk, vagy pedig meghal 20 újszülött közül 10. Minden szülés — élettani szempontoktól eltekintve — mindenképpen pénzbe kerül, az ideális cél tehát az, hogy mennél kisebb halálozási arány mellett mennél kevesebb születéssel lehessen föntartani a mai szaporodási arányszámot.*

* Szana Sándor: *A községi tisztiorvos teendői a gyermekhalandóság elleni küzdelemben.* Orvoscézés 1914, 6—7. füzet.

A mai halálozási arányszámok mellett, amelyek ugyan még javulni fognak, de biológiai okokból bizonyos arányszámon alul nem maradhatnak soha, tehát a mai arányszám mellett, ha minden családnak két gyermeke volna, akkor a népesség 75 év alatt éppen a felére csökkenne le, vagyis két gyermek még csak a szülők pótlására sem elegendő, mert hiszen az újszülöttek közül nem éri el mindegyik a nemzőképes kort.

Arra, hogy a népesség száma legalább is ne csökkenjen, szükséges, hogy átlag minden családnak legalább 3 gyermeke legyen. Ha pedig meg akarjuk tartani a jelenlegi szaporodási arányszámot (kb. 10°/oo), akkor már minimálisan négy gyermekre van szükség és még föl kell tételeznünk azt is, hogy lesznek, akik megengedik maguknak 5 és 6 gyermek fényűzését is!

Ez volna az igazi racionális szaporodási típus, amikor a kezdetleges magángazdasági szempontok helyett az utódok számának meghatározásában közgazdasági szempontok játszanának szerepet, a magánérdekek helyét elfoglalná a faj érdekei iránt való tisztelet.

Négy gyermek mellett az asszonynak sem kellene még szülőgéppé alacsonyodnia, mert hiszen észszerű időszakot lehetne tartani az egyes szülések között. Ha pedig társadalmunk is elismerné azt, hogy gyermeknek világra hozatala elsősorban a társadalom érdekében kifejtett tevékenység és ezért a társadalomnak gondoskodnia kell arról, hogy ez a tevékenység ne rakjon terheket annak vállaira, aki kötelességet teljesít a társadalommal szemben, akkor eljuthatunk a kívánatos célhoz, az igazán racionális szaporodáshoz. Akkor azután a szaporodással szemben már csak egy követelménnyel lehetne fellépni és ez az, hogy a szaporodásnak ne csak kvantitatív, hanem egyúttal kvalitatív oldalát is figyelembe vegyük éppen a jövő nemzedék érdekében.

*

Természetes, hogy a béke éveiben sokkal erősebben hangsúlyoztuk a népesedési politikának kvalitatív oldalát. Akkor beszélhettünk eugenikáról, faj higiénéről, arról, hogy az átöröklés törvényszerűségeit alkalmazni kell a szaporodás gyakorlatában is, nem szabad megengedni, hogy azok, akiknek utódai előreláthatólag a társadalomnak csak terhére lesznek, a degeneráltak, az örökletes betegségben szenvedők, utódokat hozzanak létre. Az angol eugenikusok nagyon pontos fölvételei kimutatták azt is, hogy a társadalomban éppen a testileg és szellemileg legalkalmasabbak szaporodnak legkevésbé, ellenben a legalkalmatlanabbak, akik az egyéni felelősség minden korlátja nélkül nemzik az

utódokat, az örökletesen terheltek, az elmebajosok, a visszaeső bűnösök, ezek árasztják el a társadalmat az utódok nagy tömegével.*

Termékenység beteg és egészséges családokban :

Beteges családok	Családtagok száma	Normális családok	Családtagok száma
Süketnémák	6'2	Intellektueller	4'7
Elmebetegek	6'0	Munkásosztály (Dánia)	5'3
Degeneráltak	6'1	„ (London)	5'1
Lelki defektusokkal	7'0	Egyetemet végzettek (Amerika)	2'1
Büntetések	6'0	„ „ (Anglia)	1'5

Persze ily kvalitatív szaporodási politika a háború után tulajdonképpen még fontosabb volna, mint a háború előtt, mert a háború éppen a legegészségesebbeket ragadja el. Még a hadbavonultak közül is elsősorban azok esnek el, akik a békében is leginkább kívánatos tulajdonságokkal rendelkeznek: a lelkes emberek, a bátrak, az áldozatkészek és a testileg legegészségesebbek.

Kétségtelen, hogy a fajnak minősége a háború után alacsonyabb színvonalra fog süllyedni, mint a háború előtt volt. De ez a süllyedés a háborúban résztvett valamennyi nemzetnél egyaránt be fog következni, a háború utáni békés versenyben az európai államok egymás közt ugyanazon a nívkülönbségen fognak versenyezni, amilyen közöttük háború előtt volt. A háborúban részt nem vett nemzetek természetesen előnybe jutnak.

Ezt a csorbát kiküszöbölni sokkal nehezebb föladat, mint a szaporodásban beállt mennyiségbeli csökkenést helyre pótolni és talán helyesebb is, hogy ha azokkal az óriási föladatokkal szemben, amelyeket a népesedési politikának helyes irányba való terelése vállainkra rak, nem is hangsúlyozzuk a kérdésnek ezt az oldalát, mindaddig, amíg legalább is a számbeli hiányt pótolni nem sikerült. Most egyelőre ezt kell gyorsan és alaposan megoldani. Eugenikáról majd beszélünk azután.

*

A számbeli hiánynak pótlására három irány felé kell a figyelmet fordítani.

Az első a születések számának szaporítása, illetőleg, mivel ez minden valószínűség szerint kevés kilátással kecsegtető föladat, legalább arra való törekvés, hogy az arányszám ne csökkenjen olyan mértékben, aminőben ez a csökkenés az utolsó évtizedekben megindult. Természetesen hiába próbálnék meg, hogy a nálunk ma még nagyrészt primitív szaporodási típust visszaállítsuk a városokban is. Többé

* Pearson: *The scope and importance to the State of the science of national eugenics.* London 1909.

nem akadályozhatjuk meg, hogy az utódok számának csökkentését lehetővé tevő ismeretek mindjobban és jobban terjedjenek és így a szaporodás nálunk is mindinkább a racionális típusba menjen át.

A szaporodás érdekében a fogamzást gátló szerek terjedésének törvényes meggátolásával foglalkozni teljesen meddő dolog volna, aminek kedvező eredménye, mint azt a külföldi tapasztalatok ma már mutatják, egyáltalán nincsen, de aminek nagyon könnyen lehet súlyosan káros hatása, és pedig a nemi betegség terjedése.

Ha a szaporodást biztosítani akarjuk, akkor első sorban látnunk kell azt, milyen megfontolások, milyen érdekek viszik ma a családokat arra, hogy a gyermekek számát korlátozzák; mert föl kell tételoznünk, hogy a háború után ez a korlátozás mind szélesebb és szélesebb körökre fog kiterjedni és aligha kerül egy-két évtizedbe, hogy az egész ország a mai átmeneti állapotból teljesen a racionális szaporodási típusra menjen át.

A gyermekáldás korlátozásának jelentéktelenebb okaitól itt egészen eltekinthetünk. Hogy egyes anyák kényelemszeretők, az az itt szereplő nagy számok mellett számításba sem jön és éppen azért fölösleges de kilátástalan is minden kísérlet, amellyel rá akarjuk beszélni a szülőket, meg akarjuk győzni arról, hogy a faj érdekében történik, ha több gyermeket hoznak a világra; a kötelességérzetre apellálni nagyon is hiú ábránd volna. Megfoghatjuk azonban a kérdést ennek döntő fontosságú, gazdasági oldalán. Mert az esetek túlnyomó részében a gyermekek száma fölött csak a szülőknek az a megfontolása határoz, vajjon az ő adott viszonyaik között hány gyermeket tudnak jövedelmükből tisztességesen fölnevelni. De nemcsak a gyermekek érdeke szerepel motívum gyanánt, hanem a szülő egyéni érdeke is. Legerősebben jelentkezik ez a munkába járó asszonyoknál, akiknek egyenesen létföltételük, hogy mennél kevesebb szüléssel mennél kevesebbet veszítsenek az oly nagy mértékben szükséges munkabérből. Némileg más a megfontolás a földművelő népnél, ahol a gyermek már aránylag korán lesz gazdasági érték a család számára, amennyiben a gyermek már aránylag fiatal korában termelő munkát végez, amit az iparban a munkásvédő törvények megakadályoznak. A törpe birtok ellenben könnyen vezet egykére.

Bárhol találkozunk is azonban a gyermekáldást korlátozó irányzatokkal, a motiváció előterében a gazdasági szempont áll. A szaporodás csökkenésének megakadályozása tehát szintén csak gazdasági úton történhetik, vagyis a társadalomnak le kell venni a gyermek terhét a szülők vállairól és ezt a terhet áthárítani azokra, akik

a társadalomnak a gyermek világrahozatalával és nevelésével járó áldozatokat nem hozzák meg. Kárpótlást kell tehát adni a családnak a gyermekért.

Ha ezt a szempontot soha sem veszítjük el szem elől, tüstént belátjuk, milyen nagy óvatosságra van szükség azokkal a jel-szavakkal szemben, amelyeket a jövő nemzedék érdekében különösen ma hangoztatnak. Ilyenek pl.: a terhes nők eltiltása bizonyos foglalkozásoktól, illetve a terhesség utolsó hónapjaiban és a szoptatás ideje alatt egyáltalán minden ipari munkától; a nők éjjeli munkájának, a gyermekmunkának újból való rendezése, a gyárak kötelezése arra, hogy a szoptató anyák számára bizonyos egészségügyi berendezéseket, szoptató szobákat létesítsenek; hogy a szoptató anyák munkaközben időt kapjanak csecsemőjük táplálására, stb. Mindezek és a hasonló javaslatok az anyákat gazdaságilag gyöngébbé teszik azokkal szemben, akiknek nincs gyermekük. A munkaadó a másállapotú asszonyt kétségtelenül minden törvényes intézkedés dacára el fogja bocsátani, hogy ha a törvény az anyák javára terheket rak a vállaira. Olaszország törvénnyel kötelezett minden olyan gyárat, amely 50 nőnél többet foglalkoztat, hogy szoptató szobát tartson. Ennek a törvénynek következménye egyszerűen a női munka értékének csökkenése volt, úgy hogy a törvényt érvénytelenítették, mert több kárt okozott, mint hasznot.

Nagyon jellemző minden ilyen szociálpolitikai intézkedés nem várt hatására nézve az angol munkásvédelem története. Angliában a születések száma szintén már hosszú idő óta állandóan csökken. A csökkenés egyenletesen futó vonala azonban három időszakban hirtelen esést mutat. Mind a három év olyan esztendő volt, amikor a gyermekmunka minimális korhatárát fölemelték. A családok ekkor természetesen a gyermekekben egy-egy gazdasági segítséget veszítettek el és mivel ezért a veszteségért a társadalom őket semmiképpen sem kárpótolta, helyzetük gazdasági rosszabbodását kénytelenek voltak a gyermekek számának csökkentésével ellensúlyozni. Ez a példa elég arra, hogy óvatosságra intsen és hogy ne felejtjük el mindenféle védelmi intézkedésekkel szemben hangsúlyozni, hogy mindezek csak akkor veszítik el a népesedésre gyakorolt káros hatásukat, ha a beálló munkabérvesztésért a társadalom a munkást valamiképpen kárpótolja. Tehát a terhes nők munkájának eltiltásáról csak abban az esetben szabad beszélni, ha a betegsegélyző törvény intézkedéseinek kiszélesítésével a dolgozó asszonyokat a munkabérvesztésért teljes kárpótlásban részesítjük. Természetes, hogy a megoldás legjobb módja az anyasági biztosítás volna, amelynek hatásai kétségtelenül bőven

behoznák a gazdasági erő emelkedése révén azt, amibe ez a biztosítás kerül.

A gazdasági kárpótlás egyik módja mindennemű fizetés arányosítása volna a családtagok számával. Egyes ilyen törekvések nyomait már ma is látjuk, családi pótlékok és a családtagok száma szerint meghatározott drágasági pótlékok formájában, de tulajdonképpen mindenféle fizetést már aszerint kellene meghatározni, hogy hány családtagnak eltartására szükséges ez az összeg.

Nem is arról volna szó, hogy a hivatalnokok fizetését a több gyermekkel bíró családokban emeljék, hanem első sorban arról, hogy a mindenkor rendelkezésre álló összeg igazságosan osztassék meg a gyermekek száma szerint. Németországban már a bérmunka terén is találunk hasonló kezdeményezéseket, egyes gyárak a családos munkásokat jobban fizetik, mint a nőtleneket. Nálunk is megkezdhetnék a nagy állami üzemek ezt a rendszert.

Ezzel a módszerrel egyúttal ki lehetne küszöbölni a szaporodás csökkenésének egyik okát, a női munkát is, mert hiszen kétségtelen, hogy az ipari munkát végző nő a népesség szaporodása szempontjából számításba alig jön. Viszont azonban épp oly kétségtelen, hogy annak a munkának gazdasági értéke, amit az a néhány tíz- vagy százezer ipari munkásnő termel, távolról sem közelíti meg azt a gazdasági értéket, amelyet termelnének akkor, ha a gyári munka helyett gyermekeket hoznának a világra. Kétségtelen, hogy mennél jobban kárpótoljuk a családokat a gyermekekért, annál kevesebb asszony fog gyári munka után törekedni.

Be kellene vinni a nagyobb családok tehermentességének gondolatát a jövő adópolitikába is, amint az Európában egyes országokban már meg is történt, adóelengedés formájában minden oly családnál, amely a társadalom iránt való adóját gyermek formájában rója le. Általában a gyermekek fölnevelésének költségeit a társadalomnak egyenletesen kell megosztani minden tagja között, akár van az illetőnek gyermeke, akár nincs. A tehernek egy részét viseljék a nőtlenek.

De nem lehet feladatomban, hogy rámutassak itt a szociálpolitikának valamennyi kérdésére, amely a népesedés politikájával közel vagy távoli összefüggésben van. Ez nagyon messzire vezetne. Csak a városi lakáspolitikát akarom még fölemlíteni, mert hiszen ma sokgyermekes család bérlakást sokkal nehezebben kap. Ezen csak az olyan berendezkedés segíthet, ahol minden családnak saját házacskája van, szóval a gyermekek számát nem a háztulajdonos szabja meg. De részletekre itt nem térhetek ki. Csak szeretném figyelmébe ajánlani mindenkinek, aki Magyarország jövő politikájával és szociál-

politikájával foglalkozik: sohase tegye le azt a szemüveget, amelyen keresztül a fölmerülő problémákat a népesedésre való hatásának világitásában vizsgálja meg.

*

A második pont, amelyre a figyelmet terelni szeretném, Magyarországnak speciális nemzeti szerencsétlensége, a békés idők állandó vérvesztesége, amely azonban ezekben a rendkívüli időkben az ország jövő fejlődésének alapját teheti, értem a kivándorlást. A békés évek szerencsétlen politikája óriási rezervoárt töltött meg egészséges, erős emberekkel, akiket megkímélt a háború vihara és akik közül bizonyára sokan vágnak haza. Ha vissza lehetne hozni mindazokat — de ne ábrándozzunk — ha csak egy kis részét lehetne visszahozni azoknak, akiket ebből az országból a béke idején kiüldöztünk, akkor a jövő nemzedék sorsán nem kellene aggódnunk többé. Az Egyesült Államokban 1910-ben félmillió (pontosan 495.000) magyarországi születésű ember élt. Számítsuk ehhez hozzá a már Amerikában született gyermekeket, továbbá Amerika más vidékein, Kanadában, Argentínában élő magyarokat, s akkor látni fogjuk, hogy a mi háborús veszteségünk aligha lesz nagyobb, mint volt vérveszteségünk a béke éveiben.

Ha ezekkel az amerikai magyarokkal be tudnók tölteni azoknak a helyét, akiket a háborúban elvesztettünk, akkor nem is kellene erről a tárgyról többet beszélni. Akkor visszakaptuk volna az elvesztett apákat, az elvesztett munkaerőt és ami a legfontosabb, minőségileg oly jókkal pótoltuk volna, mint amilyenek a háborúban elpusztultak. Hiszen kivándorlásra elsősorban a fiatalok, a vállalkozó szelleműek, a bátrak, egyszerűen a legjobbak indulnak.

Ennek a célnak elérésére azonban nagyon előrelátó, céltudatos és következetes, mondhatnám: fölforgató gazdasági politikára volna szükség. Mert ne képzeljük azt, hogy a háború után emelkedő konjunktúra vissza fogja csábítani a kivándoroltakat. Németországban, a győzelmes német-francia háború után, az óriási hadisarc és gazdasági fellendülés mellett a kivándorlás a háború után következő években jelentékenyen emelkedett. Így Bajorországban, ahol a háború előtt a kivándorlás évente átlag 1,2‰ volt, 1872-ben 2,5, 1873-ban 2,2-re emelkedett és csak néhány év múlva sülyedt újra a háború előtti színvonalra.

De emelkedett a kivándorlás a megvert Franciaországban is. Ügynökök által regisztrált kivándorló volt Franciaországban a háború előtt átlag 4—5000, 1871-ben 7000, 1872-ben 9000-nél is több.

Ennek a sajátságos jelenségnek okai, sajnos, igen kevésbé ismere-

tesek. Valószínűleg az egyik fő ok az, hogy a háború fölírzza a nép óriási rétegét és aki egyszer kint járt katonasorban messze országokban, beleszokott új viszonyokba, az könnyebben határozza el magát arra, hogy szerencséjét az Újvilágban keresse, különösen akkor, ha a háború alatt az ő magángazdasági viszonyai romlottak, üzlete tönkrement, szóval életét úgyszólván újra kell kezdenie. Akkor már szívesebben kezdi odakint. Evvel a jelenséggel tehát nekünk is számolnunk kell és már jó eleve ellensúlyoznunk azáltal, hogy igyekezzünk megszüntetni azokat az okokat, amelyek a békében az embereket kivándorlásra csábították. Tudjuk, hogy ezek az okok első sorban a földbirtokkal vannak összefüggésben. A legtöbb kivándorló a falvakból kerül ki; kimennek, hogy odakinn gyári munkával, alacsony életigények latbavetésével, annyit keressenek, hogy a megtakarított összegből idehaza földet vásárolhassanak. Ha tehát a háború után az itthonmaradottakat röghöz akarjuk kötni és vissza akarjuk csábítani az eltávozókat, akkor megszerezhetővé kell tenni ezt a hazai rögot mindazoknak, akik arra vágyakoznak.

Nem lehet az én feladatomban, hogy részletes birtokpolitikai programot készítsék a háború utánra. A szakemberek feladata lesz beszélni a kötött birtok felszabadításáról, a földértékadóról és mindazokról az intézkedésekről, amelyek a földtulajdonost a föld intenzív megművelésére vagy eladására kényszerítik. Én itt csak annyit mondhatok, hogy az ország jövője, az ország sorsa, fejlődésének alapköve azoknak kezében van, akik Magyarországnak háború utáni birtokpolitikáját fogják megcsinálni.

*

A jövő nemzedék sorsának érdekében folytatott tevékenység harmadik irányának a halálozás csökkentése felé kell haladnia.

Számolnunk kell avval, hogy gazdasági életünk a háború után nem fog azonnal visszatérni rendes medrébe, hanem évek és évek telnek, amíg az élelmiszerek ára kedvezőbb arányba jut a jövedelemhez. A nemzetgazdák nagyrészt megegyeznek abban a föltevésben, hogy a munkabérek a háború után valószínűleg emelkedni fognak, de nem oly arányban, mint amilyen arányban drágultak az élelmiszerek. Ennek következménye pedig az lesz, hogy a halálozási arányszám még éveken át nem fog a háború előtti szintre lesülyedni, vagy legalább is megakad a javulásnak az az állandó folyamata, amelyet a háború előtti években láttunk. Nagyon fontos feladat tehát, hogy az általános higiénikus viszonyok javításával igyekezzünk ellensúlyozni a gazdasági viszonyok kedvezőtlen befolyását.

Itt a teendők közül csak egyet ragadok ki és pedig a csecsemő-halálozás elleni küzdelmet, mert véleményem szerint ez a legfontosabb. Ugyanis ha az általános egészségügyi viszonyok javulnak, de a csecsemőhalálozás nem változik, akkor ennek az lesz a következménye, hogy a népesség szaporodik ugyan, de kedvezőtlen irányban tolódik el a népesség korbéli megoszlása, aránylag több lesz az öreg ember. Már pedig nem öregekre, hanem dolgozó emberekre van szükségünk, ezeket pedig csakis csecsemőhalálozásunk csökkentése révén lehet megszerezni.

Különösen fontos a csecsemőhalandóság elleni küzdelem éppen nálunk, Magyarországon és pedig két okból. Az egyik az, hogy míg Európa többi államaiban a csecsemőhalandóság évről-évre javul, úgy hogy Németországban 10 év alatt 20%-ról 15%-ra esett, addig Magyarországon az utolsó évtizedben javulást egyáltalán nem észlelünk, a csecsemőhalálozás száma ma is 20% körül ingadozik, mint egy évtizeddel ezelőtt.

Száz éveszülöttre meghal az első életévben

Év	Németország	Magyarország
1901	20,7	20,7
1902	18,3	21,8
1903	20,4	21,2
1904	19,6	19,6
1905	20,5	23,1
1906	18,5	20,6
1907	17,6	21,2
1908	17,8	20,4
1909	17,0	21,4
1910	16,2	19,4
1911	19,2	20,7
1912	14,7	18,6
1913	15,1	20,1

Ennek oka kétségtelenül abban rejlik, hogy elmulasztottuk a csecsemővédelem terén mindazokat az intézkedéseket, amelyek külföldön hatásukat oly szépen érvényesítik.

A másik szempont, amely ezt a küzdelmet Magyarországon fontosnak tünteti fel, az, hogy Magyarország szaporodása még nagyrészt a primitív típust mutatja, vagyis sokan születnek és a rossz viszonyok miatt sok csecsemő hal meg. A nagyvárosokban és némely vidéken pedig már ismeretes a születések számának korlátozása, de még nem terjedt el eléggé a higiéné ismerete és különösen érezteti hatását a mesterséges csecsemőtáplálás terjedése.

Kétségtelen, hogy alig egy-két évtized alatt egész Magyarország szaporodása éppen úgy racionalizálódik majd, mint ahogy ez a kül-

földön is folyamatban van. Jó lesz tehát sietni, hogy a csecsemő-higiéné lépést tartson evvel a folyamattal, mert jaj nekünk, ha a családok gazdasági meggondolásoktól vezérelve mind kevesebb és kevesebb gyermeket hoznak majd a világra és e kevesebb gyermek közül is annyi fog elpusztulni, mint amennyi elpusztult eddig. Pedig ettől jogunk van félni, mert hiszen ezt a képet mutatja Magyarország népesedési statisztikája, amelyben, mint már említettem, a csecsemő-halálozás arányszáma az utolsó évtizedben nem csökkent, ellenben a születések száma 10 év alatt 37%-ról 36%-ra süllyedt le.

Ezen a ponton sem lehet feladatomban, hogy részletesen taglaljam a csecsemőhalálozás elleni küzdelemnek többé-kevésbé bevált és ismert módszereit. Éppen csak az alapelvekre szeretném fölhívni a figyelmet.

A csecsemőhalálozás elleni küzdelem alapelvül is azt kell tekintenünk, hogy a szülés a család gazdasági terhét semmiképpen se fokozza. Ez nemcsak a szaporodást fogja elősegíteni, de csökkenteni fogja a csecsemőhalálozást is; hiszen nagyon jól tudjuk, hogy a csecsemőhalandóság a gazdasági viszonyokkal egyenes összefüggésben van. Ezt talán a legjobban illusztrálja Budapest példája, ahol a legvagyonosabb IV. kerületben a csecsemőhalandóság 8% a legszegényebb III. kerületben pedig 18%.*

Leghatásosabb ellenszer volna az anyasági biztosítás, továbbá a munkásbiztosítás kiterjesztése, hogy táppénzben stb. ne csak a biztosított asszonyok, hanem a biztosított férfiak feleségei is részesüljenek; még pedig részesüljenek az egész időn át, amíg csecsemőiket szoptatják, mert a csecsemő életbenmaradása elsősorban az anyatejen múlik.

Fontos továbbá éppen nálunk a tanítás kérdése is. A tudatlanság, a babona sokkal több csecsemő életét pusztítja el, mint ahogy azt be nem avatottak elképzelik.

Ide tartozik azután természetesen töméntelen sok más teendő, amit részletezni fölösleges. Hiszen alig van a szociálpolitikának olyan ága, amely ne volna közvetlenül vagy közvetve összefüggésben evvel a problémával, vagy amelyet ne kellene összefüggésbe hozni a csecsemőhalandóság kérdésével.

Itt van pl. a legjobban veszélyeztetett, a házasságon kívüli született csecsemők kérdése. Ez kiválóan városi probléma, mert míg

* Nem helyes az az ellenérv, hogy a csecsemőhalálozás egyenes függvénye a születések számának, mert pl. Bulgária csecsemőhalandósága (14,5%) alig magasabb mint Franciaországé (13,9%), holott Bulgáriában 1000 lakosra 40,9 születés esik, míg Franciaországban csak 21,2.

Magyarországon a vidéken házasságon kívül született csecsemők aránya csak 8%, addig városokban csaknem 19%. Ezeknek a csecsemőknek halálózása pedig jóval nagyobb, mint a családi élet keretén belül született csecsemőké.

Ide tartozik az orvosképzés kérdése, a bábakérdés, a szülő-intézetek kérdése; mert hiszen a gyermekágyiláz ma Magyarországon évente még mindig 800 anyát ragad el* és javulás csakis szülő-intézetekben mutatkozik, az otthon szülőknél ellenben nem.**

Ide tartoznék az állami gyermekmenhelyek tovább fejlesztése, a csecsemőfelügyelet rendszeresítése és még számos más feladat.

Az elmondottakból tehát azt látjuk, hogy alig van az országban olyan ember, akinek működési körébe ne vágna a jövő nemzedék sorsával való törődés, akár a születési arányszám csökkenésének megakadályozása, akár a visszavándorlás, akár a csecsemőhalálozás elleni küzdelem terén. Természetesen itt elsősorban az államnak kell beavatkoznia és csak bizonyos részletkérdésekben apellálhatunk a társadalomra. De bármerre és bárkit is próbálunk az elmondottakról meggyőzni, ne felejtjük el elsősorban a kérdés gazdasági oldalát hangsúlyozni: azt, hogy minden egyes megmentett, minden egyes visszahozott ember a társadalomnak érték, számokban, pénzben kifejehető érték és a legnagyobb szabású csecsemővédelem sem kerülhet annyiba, hogy meg ne hozná bőséges kamatozását.***

Zeitlin számításai szerint egy munkaképes korban lévő ember Poroszországban átlag 20.000 korona tőke értéket képvisel. Ez a szám nem jelent egyebet, mint hogy Zeitlin elosztotta a munkával termelt érték összegét a munkaképes korban lévő emberek számával, s az így nyert összeget 5%-kal tőkésítette.† Ezért a tőkékért érdemes áldozatokat hozni. És azt hisszük, ezt az áldozatot joggal követelhetjük a társadalomtól, amikor látjuk, hogy milyen összeget áldoz a társadalom egyetlen ember elpusztításáért. Ha az orosz-japán háborúban Oroszország hadi kiadásait a háborúban elhalt japánok számával

*1913-ban gyermekágyi lázban meghalt 720 anya s ezenkívül még 1197 gyermekágyas egyéb, de a szüléssel összefüggő betegségben.

** Tóth István: *A mai szülészet. Gynaekologia* 1911.

*** Nem bocsájtkozhatom most vitába azokkal, akik a szaporodásban csak a nyomorúság okozóját látják. Az én meggyőződésem az, hogy a szaporodásban kifejezésre jutó expanzív erő a haladás legfontosabb tényezője; faji szempontból pedig, ha a fajt elég értékesnek ítéljük a fönmaradásra, akkor ezt csak folytonos szaporodás mellett érhetjük el; a stagnáció egyet jelent a faj pusztulásával. Legföljebb arról lehetne beszélni, vajjon az alapul vett 10‰ természetes szaporodás sok-e vagy kevés.

† Lindheim: *Saluti senectutis*. Leipzig: Deuticke 1909. 347. és köv. 11.

hozom arányba, akkor azt látom, hogy Oroszországnak egyetlen japán megölése 75.000 korona készpénz kiadásába került. De ha hozzátoldom azt a területi veszteséget, amelyet Oroszország szenvedett, hozzászámítom a termelés megakadályozása folytán beálló veszteséget, az elpusztult anyagok értékét, kamatveszteséget stb., akkor egy japán megölése Oroszországnak tényleg több mint 300.000 koronájába kerül. Valamivel olcsóbb volt az orosz-török háború. Ott egy töröknek elpusztítása csak 250.000 koronájába került. Viszont 1870-71-ben Franciaországnak ismét több mint 300 ezer koronát kellett áldoznia, míg egy-egy németet elpusztított*. Nem lehet kétséges, hogy ezek a számok a mostani háborúban sem lesznek alacsonyabbak és akkor igazán nem lehet könnyelműséggel vádolni azokat, akik mindenütt és minden alkalommal azt prédikálják a társadalomnak: ha 300.000 koronát adott azért, hogy céljainak eléréséért megöljön egy-egy embert, akkor most már ne sajnálja még ehhez hozzáadni ennek az összegnek nem is tized, nem is század, de csak ezredrészét, hogy evvel az összeggel az elért cél biztosítására egy-egy csecsemő életét megmenthesse.

* J. Baumann: *Was kostet ein Kriegstoter? Umschau* 1915, 46. sz